

SZÍNHÁZI SZEMLE.

(*A bolondok grófja*. Eredeti bohóság dalokkal, három fölvonásban. Irta Jókai Mór. Előadatott a népszínházban december 30. 1887.)

Tizenkét éve áll fönn a népszínház s ennyi idő alatt nem igen tudta odáig vinni, hogy komoly irodalmi tényező legyen. Van ugyan jól szervezett reclam-irodája, melynek tudósításai-ból esztendőnként egyszernél többször megtudjuk, mennyi eredeti és fordított darabot adott elő, hány írótól hány újdonsága volt, mily összeget fizetett ki tiszteletdíj fejében hazai és külföldi íróknak; de ezek aztán a legfőbb adatok is, melyek irodalmunk történetében a népszínház létezését jelzik. Műfajok fejlődéséről, haladásáról, izmosodásáról, irodalmi értékű színművekről, régi irányok tovább fejlesztéséről, új irányok megindításáról mélyen hallgat a jól szervezett reclam-iroda. A népszínháznak alig van irodalma, repertoireja. Vannak primadonnái, kiknek számára az írók darabokat szabnak, és ha néha megesik — a mint többször megesett — hogy mind a három primadonna beteg, a népszínháznak nincs más kisegítő darabja, mint az *Ördög pilulái* vagy a *Lumpácius Vagabundus*. Czéltudatos működésről, tervszerű fejlesztésről, irodalmi becsvágýról természetesen nem lehet szó ott, hol az egyedüli irányadás három — különben igen tiszteletre méltó — úri hölgynek egészségi állapota.

Nincs szándékunkban bővebben fejtegetni most a népszínház hiányait (talán máskor akad rá alkalmunk), csak röviden jelezzük, hogy állandó meddőségének és mostani pangásának egyik okát e primadonna-rendszerben látjuk. Csak egyiket, mert különben legiója van ott az okoknak, melyek közül most

még csak a legnagyobbra mutatunk néhány szóval. És ez a nem csekély fokú ízléstelenség, mely a népszínház első bérlőjének, Rákosinak, épen úgy jellemzi írói működését, mint színigazgatói tevékenységét. Ő lóditotta a népszínházat ama ferde útra, melyen, mint a rossz vágányra tolt mozdony, vakon vágat tovább. Ez ízléstelenség megrontotta a színészeket és a közönséget. Amazokból dróton bukfenczező figurákat faragott, ezt meg hozzá szoktatta a karzati igényekhez, nem is említve a *Fekete hajó*-féle trágárságokat, melyek már a rendőrség közbelépését hívták föl. Így támadt egy olyan circulus vitiosus, mely lehetetlenné tett minden egészséges irodalmi fejlődést. Az írók alkalmazkodtak az úgynevezett népszínházi *zsáner*hez; rá szabtak egy szerepet valamelyik primadonnára, a többivel aztán nem törődtek, legfőlebb arra ügyeltek, hogy minél alacsonyabb, minél röhögtetőbb legyen. A közönség rontotta az írókat, az írók rontották a közönséget. És így történt, hogy a népszínház tizenkét éves terméséből az irodalomnak alig van valami gyarapodása. A legjobb is, a mit létre hozott, nem kiváló, a többi alig üti meg a közepszerűség mértékét, vagy épen merő lom. Ha régi írók, kik más téren már talán sikert arattak s jó nevet szereztek, vagy új írók, kik tehetséget hoztak magokkal, a népszínházzal lépnek érintkezésbe: akarva, nem akarva kénytelenek a «hagyomány»-hoz alkalmazkodni s magok is különbséget tesznek egyéb és népszínházi műveik között, előre tiltakozva, hogy egyforma mértékkel mérjék mindkettőt; azok a házi és családi írók pedig, kik kizárólag a népszínház számára dolgoznak, a legtöbb esetben bizonyára magok sem kívánják az irodalmi méltatást.

Régóta eltűnt már azok reménye, kik a népszínháztól a népszínműnek, ez életrevaló nemzeti műfajnak, fejlesztését, kibővítését, a városi és polgári elemmel való fölfrissítését, a magyar népdrama s a magyarosabb ízű bohózat és operette megteremtését várták. Az írók törekvése, kik becsvágygyal, néha tehetséggel vállalkoztak e munkára, hajótörést szenvedett a hagyományos ízléstelenség szikláján. De ha a remény el is tűnt, az óhajítás megmaradt, s újra meg újra reménynyé erősödött, valahányszor híre ment, hogy egy-egy elismert író, kinek neve még nem fordult elő a népszínház színlapján, darabot nyújtott be e színházhoz. Épen azért örömmel és reménynyel fogadtuk a hírt, hogy Jókai Mór színművet ír a népszínháznak.

Ki lehet inkább hivatva, mint ő, a közönség kedvence, szakítani az uralkodó iránynyal s jobb útra terelni az ízlést? A közönség tőle mindent szívesen vesz; szívesen fogja venni tehát azt is, a mit kisebb emberek a bukás félelméből nem mertek megkockáztatni, hogy kivetkőztesse tizenkét éves megszőkásából.

Jókai adott is valami újat; de most az a kérdés, van-e köszönet benne?

Előzetes reclam-hírekben nem volt hiány. A reclam-csinálás szintén egyik hagyománya a népszínháznak; Jókai maga sem esküdt ellensége ez amerikai találmánynak. Először azt a hírt olvastuk, hogy a nyáron Pálmai Ilka a balatonfüredi gőzhajó hídján eléje állt Jókainak s addig nem bocsátotta tovább, míg darabot és jó szerepet nem ígér neki, a mit a szeretetre méltó költő meg is tett. Egy idő múlva ismét azt olvastuk, hogy a népszínház mostani bérlője, Evva Lajos úr, meglátogatta Jókait és elkérte tőle a nemzeti színházban viszontagságot szenvedett színművét, melynek címe: *Keresd a szíved*. A koszorús költő ezt nem adta oda, de megígérte, hogy ír egy új darabot, melyben Pálmai Ilka egy szót sem szól s mégis központ lesz. Nem sokára arról értesítették a reggeliző közönséget, hogy Pálmai Ilka megíjédt a néma szereptől s kieszközölte a költőnél, hogy beszélni ugyan nem fog, de annál többet énekelhet az új darabban. Alig tértünk magunkhoz ezen való örömeinkből, mikor már azt olvastuk, hogy az új darabban hat bolond fog föllépni, kiket Vidor Pál drasztikus módon kigyógyít. Azután jöttek a hírek a próbákról. Megtudtuk, hogy Jókai ötven darab régi népdalt szedett össze s maga énekelte el az egyik próbán, megtudtuk azt is, hogy a színészek lelkesülnek szerepeikért, s hogy Jókai nagy érdeklődéssel kíséri a próbákat. Majd meg azzal örvendeztetek meg egy reggel, hogy Pártényiné is fog énekelni és hogy öt apáca táncot fog járni öt bolonddal. Azután megtudtuk, hogy a főpróba fényesen sikerült, a jelen voltak oldalnyilalásig kaczagtak és a koszorús költő a maga szelíd mosolyával azt mondta, hogy kár annyira ócsárolni a népszínházat. Miután így mindenféleképen preparálva voltunk, végre megjött az előadás napja s megláttuk a *Bolondok grófját*.

Van Jókainak egy régi novellája, de nem az, melyből a jelen darabot írta. E novellában egy kóbor félbolond kisasszony, miután hosszabb ideig volt egy ideges hölgy társal-

kodónője s versenyt ájuldozott vele és kapta a görököket: végre megúnja a mulatságot, fogja gitárját s elhagyja a házat e szavakkal: «Sok egy házba két bolond». Hát még hat bolond! Pedig ebben a darabban épen ennyi örült lép élénk. Kettős föladatuk van: az egyik komikai, a másik psychiatriai. Megnevetetnek, azután meggyógyulnak. A gyógyítás módja lényeges részét teszi a darabnak s ez a tulajdonképeni cselekvénye, a mennyiben itt cselekvényről egyáltalában szó lehet. Ehhez a részhez mi nem sokat szólhatunk; szakemberekre, talán a lipótmezei tébolyház orvosaira, kellene bízni az eldöntést, vajon helyes-e a módszer, melylyel Koromfi Árpád úr meggyógyítja a maga bolondjait; vajon igazán örültek voltak-e, ha oly könnyen kigyógyultak; vajon mint bolondoknak vagy mint józanoknak van-e több eszköz s egyáltalában bolondságuk és gyógyulásuk megfelel-e a pszichiatría szabályainak? Ennek eldöntése nem tartozik mihozzánk; mi szerény műbíráloi helyzetünkben csak azt kérdezzük: drámai munkába, színpadra való-e a kórházi cursus? Hogy a népszínházban lehetséges, azt nem tagadjuk; láttuk mi már ott, még pedig a megnyitó előadáson, a cholera morbus symptomáit is eleven ábrázolásban; de nem tekintve a speciális népszínházi ízlést, általánosságban azt hisszük, hogy a betegségek gyógyítása mégis inkább a kórházba való, mint a színpadra. Lehet ugyan drámában valamelyik személy betegsége vagy meggyógyulása motivuma, forduló pontja a cselekvénynek, de itt maga a betegség s a kigyógyulás módja alkotja a cselekvényt s a gyógyulásban van a megoldás. Épen ily joggal lehetne drámai tárgy a váltóláz, bonyodalma az orvosok consultatioja a chinin vagy antipyrin alkalmazásáról, s megoldása a beteg kigyógyulása, töltött káposzta vagy más ilyféle magyaros kúra által.

De hagyjuk a színmű pathologiai oldalát s nézzük komikai élet. A költő a testi kórt s ennek gyógyulását nem veheti drámai alapnak, hanem lelki betegeket állít élénk azzal a szándékkal, hogy megnevettesen. Az életben mindig valami lelki vadságot teszünk föl azokban, kik nevetni tudnak a szerencsétlen örülteken. A durva csöcselék megröhögheti az örültet, ha fogát vicsorítja, vagy bukfenczet hány vagy bolondokat beszél; de a valamire való, gyöngédséggel, lelki műveltséggel bíró ember nem érezhet egyebet szánalomnál. Az örültség, mint komikai, sőt bohózatos motivum a színpadon épen oly

nagy inhumanitást tesz föl az íróban, a mily nagy lenézést foglal magában a közönség iránt, melyet a durva lelkű csöcselékekkel helyez egy színvonalra. Jókai ezt teszi. Végig vezet előttünk hat örültet, elmondhatja velök szánandó agyrémeiket, s azt kívánja, ne vessünk rajtok. Az örültek ugrálnak, sírnak, vihog-
nak, kacagnak, huhognak, s Jókai fölteszi rólunk, hogy ne-
vetni fogunk rajtok. Egyik örült leoldja hosszú nyakkendőjét,
hurkot köt nyakára, föl akarja akasztani magát s az akasztás
egész folyamán végig megy a végső megfúlás kivételével, s Jókai
elvárja tőlünk, hogy nevetni fogunk rajta. Hat apácza megjelen
a színpadon, az örültek ujjongva, üvöltve körülugrándozzák,
megcsipkedik az összebújt apáczákat, aztán valami cancan-félét
tánczolnak velök, s Jókai fölteszi æsthetikai ízlésünkről és er-
kölcsei érzésünkről, hogy «oldalnyiálalásig» nevetünk rajta.
Hiszen ha épen ezt akarta, ez a sikere meg is volt. A karzat
megröhögte és megismételtette ezt a «bumszti»-ba való jelene-
tet s viharosan kitapsolta a szerzőt. És «a délczeg termetű és
ruganyos járású költő (mint a *Budapesti Hirlap* lelkesen refe-
rált), kissé ócskás parókájával, szende szerénységülte arczával,
téveteg nézésével megjelent a publikum előtt», «s szégyenlő-
sen, szerényen, szemérmesen, kedvesen jött és ment a függöny
nyílásán ki és be». Még csak az volt hátra, hogy két kezével
csókot hintsen a közönségnek és egy kecses pirouettel tűnjék el
a színpalak közt.

Ritkán verték úgy arczul a közillemet, a színpad és
a közönség méltóságát, mint ez örült apáczatánczczal, s
meg vagyunk győződve, hogy az *Orpheumban* vagy a *Kék
macskában* eltiltotta volna a rendőrség. De Jókai mindent
megengedhet magának a közönséggel szemben. (Különben, a
mint hallottuk, a második előadáson már közbeszólt a nép-
színházi bizottság, s most már a bolondok nem tánczoltatják
meg az apáczákat, csak megcsipkedik. Így is elég szép!)

Igaz tehát, a mit főntebb mondottunk, hogy Jókai valami
újat adott e darabjával. Nemcsak újat, hanem szokatlant, rend-
kívülit, a mit még szem nem látott, fül nem hallott, képzelem
ki nem gondolt tisztességes színpadon, a mely komolyan veszi
föladatát és a közönséget. De nemcsak ebben új a koszorús
költő koszorújának legújabb hajtású levele, hanem abban is,
hogy megmutatta a világnak, miként lehet drámát írni a dráma
természetének tökéletes mellőzésével, azaz hogyan lehet fából

vaskarikát csinálni. Lássuk csak a dráma cselekvényét, azaz mivelhogy a cselekvény szintén csak amolyan «akadémiai szabály», melyen a «zseni» fölül áll: lássuk egyszerűen, mi történik a darabban, mert történni még a «zseni» színművében is csak kell valaminek. Belép egy szobába egy úri ember, s egy-másután szóba áll a cselédekkel. A cselédekről kisül, hogy egy-től egyig bolondok; de hogy ez úri ember mit keres itt, azt csak az ötödik bolondnál, a fölvonás vége felé tudjuk meg. No de végre mégis csak megtudjuk. Megvette a jószágot és kastélyt, s köteles az egész személyzetet, a bolondokat, megtartani. Nem tudja, mit tegyen, mikor előkerül a hatodik bolond. Ez pedig nem más, mint a boldogult gróf leánya, kinek örültsége abban az anthropologiai csodában áll, hogy beszédre néma, de énekekre nem az. Berohan az öt bolond és igen józanul kéri a hatodik bolondot, hogy ne távozzék el, s erre a hatodik bolond szintén igen józanul felel, nem prózában ugyan, arra nincs nyelve, hanem népdalokban, mert ezekre meg van nyelve. Az új birtokos, Koromfi, előlép a spanyol fal mögül s megmarasztalja az egész bolond kompániát azzal a nemes elhatározással, hogy valamennyiöket ki fogja gyógyítani. Ez az expositio, melyből egyebet nem ismerünk meg, mint a betegek diagnosisát; joggal következtethetjük tehát, hogy a bonyodalom nem lesz egyéb, mint a diagnosisnak megfelelő orvosi eljárás.

Nem is csalódunk föltevésünkben. A második fölvonásban Koromfi mint csoda-doktor szerepel s könnyű szerrel kigyógyítja öt bolondját. Ezzel vége is lehetne a psychiatriai drámának, mert az egész második fölvonást e gyógyulási processus tölti be s a fölvonás végén már mind az öt bolond józan és okos ember lett. Annál rosszabb néven vesszük tőlök, hogy a gróf-kisasszonyért jött apáczákat oly illetlenül megcsipkedik és megtánczoltatják. Bolondoknak még el lehetne nézni, de józan emberektől csakugyan nem illik. És így vagy nem gyógyultak ki egészen s Koromfi csodadoktorsága merő humbug, vagy pedig, ha józan fővel vetemednek ilyesmire, nagyon nevetlen emberek, kiket kár volt kigyógyítani.

Elég az hozzá, a bolondok kigyógyultak, az apáczákat elkergették, a karzat röhög és tapsol s a «délezeg költő (mint meg van írva) szemérmesen és kedvesen jár ki és be a függöny nyílásán»: A darab tehát be van fejezve. De még csak kilencz óra, s a népszínházi közönség legalább fél tízig akar mulatni

pénzeért. Hamar tehát még egy harmadik fölvonást! Könnyű lesz kiszorítani, hiszen Koromfi már a második fölvonásban elárulta, hogy van neki egy menyasszonya, kitől szabadulni szeretne, sőt azt is sejteti, hogy szerelmes az éneklő néma grófkisasszonyba. A harmadik fölvonásban megjö a bőbeszédű menyasszony. A nagy «lélekidomár», ki oly könnyen kúrálta a bolondokat, ezzel már nem tud elbánni. Most már neki áll meg az esze; de segítenek rajta kigyógyult bolondjai. Ők gondolnak ki egy tervet, melynek kettős célja van: megszallasztani a menyasszonyt és beszédre bírni a grófkisasszonyt. A terv elég otromba ugyan, de frissiben megjózanult bolondoktól úgy sem várhatunk jobbat. Behoznak egy nagy üstöt, meg egy kis üstöt, s Koromfit és menyasszonyát meg akarják főzni, hogy lelkeket átöntsék a néma grófkisasszonyba. A menyasszony ijedtében lemond vőlegényéről, a grófkisasszony pedig megszólal s ezzel kitelvén a harmadfél óra, a darab is be van fejezve.

Megvalljuk, mi sokkal jobban mulattunk másnap reggel, mint a darab előadása alatt. Másnap reggel olvastuk a lapok jelentéseit Jókai legújabb «diadaláról», s ezekben sokkal több komikumot és bohózatosságot találtunk, mint az egész *Bolondok grófjában*. Valóban élvezet volt szemlélni azt a részint képmutató, részint együgyű vergődést, melylyel a mi szigorú kritikaink meg akarták magyarázni a közönségnek, hogy Jókainak minden szabad. De valamennyit fölülmúlta harmadnap a *Budapesti Hírlap* —ő jegyű cikkírója, ugyanaz, ki néhány nappal előbb e lap előfizetési fölhívásában azt mondatja magáról, hogy az —ő szava országos tekintély a művészeti dolgokban. Ez országos tekintélyt valóságos extasisra ragadta a *Bolondok grófja*, sőt «ágyát látja benne egy magyar nemzeti színműirodalom természetes fejlődésének». Azonban közelebből vizsgálva az —ő lelkesülését, két részt kell benne megkülönböztetnünk. Az egyik őszinte, a másik mesterkelt és reklamszagú. Úgy látszik, mintha e második fajú lelkesültsége azért lobogna oly hévvel, lánggal Jókaiért, hogy közönséget gyűjtsön vele a népszínháznak, s Jókai «délcegz alakját» és «ócska parókáját» épen oly reclusos dobbal hirdeti a közönségnek, mint mellette Pálmai Ilka «viruló asszonyi báját» és a «zömök Vidor Pál szerény férfi virtusát». Tessék besétálni! Ha Jókainak nincs kifogása e kidobolás ellen, nekünk sem lehet. Csak a lelkesedés másik, őszinte részére van egy szavunk. A *Budapesti*

Hírlap országos tekintélyű —ő-je extasisba jő azon való örömeben, hogy íme a «zseni» nem köti magát az «akadémiák törvényeihez és elgázolja a kodexet». Hogy ennek —ő igazán örül, azt elhiszszük; örül nemcsak Jókai miatt, hanem más «zseni»-k miatt is, kiknek szintén nem sikerült eddig a drámaírás, mert ők is fölülállnak az «akadémiák kodexein». Úgy látszik, —ő azt hiszi, hogy az akadémiák időnként «ankét»-et szoktak tartani s ott állapítják meg a drámaírás szabályait és szedik codexbe. Mi azonban úgy tudjuk, hogy a drámának épen úgy megvannak vele született, természetéhez tartozó föltételei, mint akár milyen élő dolognak, és az elméletek Aristotelestől a legifjabb akadémiáig nem a priori készülnek, hanem a meglevő művekből vonják le szabályaikat. Lángelmék teremtik a műveket s az elmélet embere belőlök tanulja rendszerét. Csakhogy épen ez a különbség a valódi lángelmék és a *Buda-pesti Hírlap* «zseni»-jei közt: a lángelmék alkotása legtökéletesebb és legelevenebb megtestesülése a dráma természetének; ama bizonyos «zseni»-k szüleményei pedig épen a dráma természetét tagadják meg és idomtalánítják el. Azért az akadémiák amazoktól tanulnak, ezeknek pedig azt mondják: «tanuljatok!»

Jókainak ezt mi nem merjük mondani. Neki csak azt ajánljuk, hogy legyen több tekintettel csaknem félszázados írói múltjára és a közönségre, mely tőle mindent bevesz, s ha még ezután is ír «bohóságot» a népszínháznak, legalább ne «bolond»-ozzék.

z. β.